

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.20>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ

Васильчук Л.Б.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-8370-0541
e-mail: larysa.vasylchuk@uzhnu.edu.ua*

Фрідманський Р.М.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ORCID: 0000-0003-4213-8449
e-mail: roman.fridmansky@uzhnu.edu.ua*

Васильчук Л.Б., Фрідманський Р.М. Правове регулювання екологічної мережі в Україні.

У контексті євроінтеграції України, еволюції прав людини, розвитку громадянського суспільства, екологічних проблем в Україні, в тому числі спричинених військовими діями агресора, важливе практичне та теоретичне значення має дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні.

Дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні має важливе значення для подальшого удосконалення екологічного законодавства, а також і для вдосконалення правозастосовної практики в цій сфері. Внаслідок цього дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні та його елементів є важливим для розвитку наук конституційного, адміністративного та екологічного права.

Статтю присвячено проблематиці правового регулювання екологічної мережі в Україні. У даній статті охарактеризовано правове регулювання екологічної мережі в Україні.

У контексті сучасної євроінтеграції України, еволюції прав людини, розвитку громадянського суспільства, екологічних проблем в Україні, в тому числі спричинених військовими діями агресора, важливе практичне та теоретичне значення має дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні.

Забезпечення ефективного функціонування екологічної мережі України, в тому числі і захист довкілля, подолання негативних наслідків заподіяної шкоди довкіллю внаслідок бойових дій, оперативне розмінування деокупованих територій, є важливим елементом для ефективного функціонування системи природних прав

людини в Україні, з-поміж яких важливе значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Поняття «правове регулювання екологічної мережі в Україні» можна визначити як систему норм та принципів права, що спрямовані на регулювання суспільних відносин нормами права у сфері формування, збереження і раціонального, невиснажливого використання екологічної мережі в Україні як однієї із основних передумов для забезпечення сталого розвитку України, охорони довкілля, захисту флори та фауни, природоохоронних територій, задоволення екологічних, економічних, соціальних та й інших інтересів окремих громадян, суспільства, територіальних громад та держави.

До елементів екологічної мережі України належать: ключові, сполучні, буферні і відновлювані території.

Ключові слова: права людини, природні права людини, екологічні права людини, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, довкілля, екологічна мережа, екологія.

Vasylchuk L.B., Fridmansky R.M. Legal regulation of the ecological network in Ukraine.

In the context of the European integration of Ukraine, the evolution of human rights, the development of civil society, environmental problems in Ukraine, including those caused by the military actions of the aggressor, the study of the problems of legal regulation of the ecological network in Ukraine is of important practical and theoretical importance.

Researching the issues of legal regulation of the ecological network in Ukraine is important for the further improvement of environmental legislation,

as well as for the improvement of law enforcement practice in this area. As a result of this research, the problems of legal regulation of the ecological network in Ukraine and its elements are important for the development of the sciences of constitutional, administrative and environmental law.

The article is devoted to the problems of legal regulation of the ecological network in Ukraine. In this article legal regulation of the ecological network in Ukraine is characterized.

In the context of the modern European integration of Ukraine, the evolution of human rights, the development of civil society, environmental problems in Ukraine, including those caused by the military actions of the aggressor, the study of the legal regulation of the ecological network in Ukraine is of great practical and theoretical importance.

Ensuring the effective functioning of the ecological network of Ukraine, including the protection of the environment, overcoming the negative consequences of damage to the environment caused by hostilities, prompt demining of de-occupied territories, is an important element for the effective functioning of the system of natural human rights in Ukraine, among which the right for a safe environment for life and health in Ukraine.

The concept of "legal regulation of the ecological network in Ukraine" can be defined as a system of norms and principles of law aimed at regulating social relations by legal norms in the field of formation, preservation and rational, tireless use of the ecological network in Ukraine as one of the main prerequisites for ensuring the sustainable development of Ukraine, protection of the environment, protection of flora and fauna, nature conservation areas, satisfaction of ecological, economic, social and other interests of individual citizens, society, territorial communities and the state.

The elements of the ecological network of Ukraine includes: key, connecting, buffer and renewable territories.

Key words: human rights, natural human rights, ecological human rights, the right to an environment safe for life and health, environment, ecological network, ecology.

Постановка проблеми. У контексті євроінтеграції України, еволюції прав людини, розвитку громадянського суспільства, екологічних проблем в Україні, в тому числі спричинених військовими діями агресора, важливе практичне та теоретичне значення має дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні.

Дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні має

важливе значення для подальшого удосконалення екологічного законодавства, а також і для вдосконалення правозастосовної практики в цій сфері. Внаслідок цього дослідження проблематики правового регулювання екологічної мережі в Україні та його елементів є важливим для розвитку наук конституційного, адміністративного та екологічного права.

Стан опрацювання: проблематика правового регулювання екологічної мережі в Україні є актуальною, а аспекти окремі її предметом дослідження були сучасних науковців, зокрема: І. Алмаші, Д. Белова, Р. Гольонка, В. Погорілка, К. Рябець.

Чинним законодавством України, зокрема Конституцією України [1] від 28 червня 1996 року, закріплений каталог прав людини. При цьому важливе значення має створення належних умов для реалізації природних прав людини, без яких неможливо забезпечити належне існування людини у правовій та демократичній державі. Реалізацію прав людини визнають невід'ємною складовою цілісної системи прав і свобод людини та громадянина в Україні [2, с. 4].

Метою статті є охарактеризувати проблематику правового регулювання екологічної мережі в Україні. Завданнями даної статті є: сформулювати авторське визначення поняття «правове регулювання екологічної мережі в Україні»; визначити елементи екологічної мережі в Україні, здійснити характеристику правового регулювання екологічної мережі в Україні.

Виклад основного матеріалу. З-поміж природних прав людини важливе в Україні значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, без належної реалізації котрого нині неможливо забезпечити достойне життя людини, особливо в глобальних умовах погіршення якості довкілля.

Відносини людини з природою невпинно погіршуються. Знесилене довкілля не в змозі вже протистояти постійному технічному прогресу й хижачькому прагненню до надприбутків. Погіршення якості довкілля та нераціональне використання наявних природних ресурсів спричинило чимало різноманітних екологічних проблем [3, с. 3].

Чимало екологічних катастроф було на теренах сучасної України, зокрема, Чорнобильська катастрофа – це найбільша техногенна катастрофа в історії людства, підриг дамби Каховської ГЕС окупаційними військами РФ, що є найбільшим екоцидом в Європі у 21 столітті. Відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки є обов'язком держави. Складним викликом сьогодення також є війна з РФ, армія якої здійснює численні екоциди та заподіяє шкоду довкіллю України, все це суттєво ускладнює можливості для належної

реалізації прав людини та захисту довкілля в Україні. А тому важливість забезпечення належного правового регулювання екологічної мережі в Україні є нагальною потребою сьогодення.

У пункті 8 Формули миру В. Зеленського припинення екоциду передбачено та й компенсація Україні за заподіяну шкоду довкіллю. Процес щодо реалізації цього пункту вже розпочався, зокрема, 30 червня 2023 р. в Офісі Президента відбулося засідання перше Міжнародної робочої групи з екологічних наслідків війни. Дана робоча група зосередить увагу на оцінці впливу війни на довкілля України, екологічному відновленні та й механізмах притягнення агресора до відповідальності [4].

За підрахунками Державної екологічної інспекції сума збитків, яка вже завдана унаслідок війни довкіллю України, станом на 20 грудня 2023 року становить вже 2 183 млрд грн, вона орієнтовно зростає щодня на 2 млрд гривень. Уже 2645 зафіксовано працівниками Державної екологічної інспекції України фактів заподіяння шкоди довкіллю України внаслідок війни, з них вже задокументовано 1478 фактів заподіяння шкоди довкіллю унаслідок війни [5].

Офіс генерального прокурора відкрив кримінальне провадження за статтею «екоцид» в зв'язку із підривом окупантами Каховської ГЕС [6]. За процесуального керівництва Херсонської обласної прокуратури розпочато досудове розслідування у кримінальних провадженнях за фактами екоциду й порушення законів і звичаїв війни (стаття 441, ч. 1 статті 438 Кримінального кодексу України [7] від 05 квітня 2001 року.

За даними слідства, 6 червня 2023 року російські військові близько 03:00 години підірвали дамбу Каховської ГЕС в Херсонській області. У результаті чого відбулося підняття рівня води на р. Дніпро та й затоплення населених пунктів поблизу річки. Правоохоронними органами вжито заходів задля встановлення масштабів руйнування та фіксування злочину, еотрий вчинено армією країни-агресора [8].

Правове регулювання екологічної мережі в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про екологічну мережу України» [9] від 24 червня 2004 року, інших законів України, підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них, та чинних міжнародних договорів України. Зокрема, важливою для екологічної мережі є Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів [10] (Рамсарська конвенція) від 02 лютого 1971 року, Всеєвропейська стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття [11] від 25 жовтня 1995 року, Європейська ландшафтна конвенція [12] від 20 жовтня 2000 року.

Отже, поняття «правове регулювання екологічної мережі в Україні» можна визначити як систему норм та принципів права, що спрямовані на регулювання суспільних відносин нормами права у сфері формування, збереження і раціонального, невиснажливого використання екологічної мережі в Україні як однієї із основних передумов для забезпечення сталого розвитку України, охорони довкілля, захисту флори та фауни, природоохоронних територій, задоволення екологічних, економічних, соціальних та й інших інтересів окремих громадян, суспільства, територіальних громад та держави.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про екологічну мережу України» екологічна мережа – це єдина територіальна система, яка утворюється із метою поліпшення умов для формування й відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтів і біорізноманіття, генетичного фонду, місць оселення та зростання цінних видів тваринного й рослинного світу, шляхів міграції тварин через поєднання територій й об'єктів природно-заповідного фонду, а також й інших територій, котрі мають особливу цінність для охорони довкілля і відповідно до законів й міжнародних зобов'язань України особливою охороні підлягають.

Об'єкт екологічної мережі України – це є окрема складова частина екологічної мережі України, котра має ознаки просторового об'єкту – певну площу, межі, й інші характеристики. До об'єктів екологічної мережі України відносять території й об'єкти природно-заповідного фонду, лісового фонду, водного фонду, пасовища і сіножаті.

Структурними елементами екологічної мережі України є території екологічної мережі, що відрізняються за функціями своїми. До структурних елементів екологічної мережі України належать: ключові, сполучні, буферні і відновлювані території.

Ключові території екологічної мережі України забезпечують збереження найбільш цінних й типових компонентів ландшафтного та біорізноманіття для даного регіону.

Сполучні території (екологічні коридори) екологічної мережі України поєднують між собою ключові території й забезпечують міграцію тварин й обмін генетичного матеріалу.

Буферні території екологічної мережі України забезпечують захист ключових й сполучних територій від зовнішніх впливів.

Відновлювані території екологічної мережі України забезпечують формування просторової цілісності екологічної мережі, для яких мають виконані бути першочергові заходи із відтворення первинного природного стану.

Формування, збереження й використання екологічної мережі України здійснюється відповідно до наступних принципів:

– збереження й екологічно збалансоване використання природних ресурсів на території екологічної мережі України;

– забезпечення цілісності екосистемних функцій елементів складових екологічної мережі України;

– зупинення втрат природних і напівприродних територій, які зайняті рослинними угрупованнями природного походження й комплексами, які змінені у процесі людської діяльності, розширення площі території екологічної мережі України;

– забезпечення участі громадян і їх об'єднань у розробленні пропозицій й прийнятті рішень щодо формування, збереження і використання екологічної мережі України;

– забезпечення державної підтримки і стимулювання суб'єктів господарювання при утворенні на їх землях територій й об'єктів природно-заповідного фонду, інших територій, які підлягають особливій охороні, розвитку екологічної мережі України;

– удосконалення складу земель України за допомогою забезпечення науково-обґрунтованого співвідношення поміж різними категоріями земель;

– забезпечення поєднання національної екологічної мережі України з екологічними мережами суміжних країн, які входять до Всеєвропейської екологічної мережі, всебічний розвиток міжнародної співпраці в цій сфері;

– системне урахування екологічних, соціальних й економічних інтересів суспільства.

До складових структурних елементів екологічної мережі в Україні належать:

– землі лісового фонду;

– території й об'єкти природно-заповідного фонду;

– землі оздоровчого призначення із їх природними ресурсами;

– землі водного фонду, водоохоронні зони, водно-болотні угіддя;

– поєднані лісові смуги й інші захисні насадження, що не віднесені до земель лісового фонду;

– земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, які занесені до Зеленої книги України;

– інші природні території й об'єкти (ділянки степової рослинності, сіножаті, луки, пасовища, кам'яні розсипи, солончаки, піски, земельні ділянки, у межах яких є природні об'єкти, котрі мають особливу природну цінність);

– землі рекреаційного призначення, котрі використовують для організації масового відпочинку населення й туризму і проведення спортивних заходів;

– частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – луки, пасовища, сіножаті;

– території, які є місцями перебування або зростання видів тваринного й рослинного світу, які занесені до Червоної книги України;

– радіоактивно забруднені землі, котрі не використовуються й підлягають окремій охороні як природні регіони із окремим статусом.

Включення територій і об'єктів до переліку територій і об'єктів екологічної мережі не призводить до зміни форми власності та категорії земель на відповідні земельні ділянки й інші природні ресурси, і їх власника чи користувача.

Власники і користувачі територій та й об'єктів, включених до переліків територій й об'єктів екологічної мережі, мають право:

– брати участь у обговоренні й внесенні пропозицій до проектів відповідних програм розвитку екологічної мережі України;

– звертатися до органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування із пропозиціями щодо надання фінансової підтримки, яка направлена на збереження ландшафтів й біорізноманіття;

– готувати й подавати пропозиції з надання статусу об'єкта природно-заповідного фонду в установленому порядку;

– брати участь у міжнародному співробітництві із питань формування, збереження й використання екологічної мережі;

– отримувати інформацію стосовно екологічного стану території чи об'єкту, включеного до екологічної мережі України.

Власники й користувачі територій та об'єктів, які включені до переліку територій та об'єктів екологічної мережі України, зобов'язані забезпечувати використання їх за цільовим призначенням.

Нижче розглянемо основні положення правового регулювання забезпечення формування, збереження та використання екологічної мережі України.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про екологічну мережу України» із метою забезпечення науково обґрунтованого формування, збереження й використання екологічної мережі, поліпшення збереження й відновлення ландшафтів та біорізноманіття, прискорення створення банків даних й географічних інформаційних систем відповідні наукові дослідження проводяться згідно із програмами, що затверджуються в порядку, установленому законом.

Проектування екологічної мережі України передбачає:

– нанесення на планово-картографічні матеріали територій й об'єктів, які включені до переліків екологічної мережі України;

– розроблення рекомендацій стосовно визначення режиму територій й об'єктів природно-заповідного фонду та й інших територій, які

підлягають особливій охороні, відновлюваних, буферних і сполучних територій, які створити пропонується, а також і щодо необхідності вилучення та викупу земельних ділянок;

– обґрунтування необхідності включення територій й об'єктів до переліків екологічної мережі України, резервування для цих потреб територій, надання природоохоронного статусу їм, введення обмежень чи обтяжень для відновлюваних, буферних й сполучних територій для забезпечення формування екологічної мережі України як єдиної просторової системи;

– визначення територій, які мають особливу природоохоронну, наукову, екологічну, естетичну, історико-культурну, рекреаційну цінність, установа передбачених обмежень законом на їх планування, забудову й інше їх використання;

– узгодження регіональних й місцевих схем формування екологічної мережі із Зведеною схемою формування екологічної мережі України, поєднання її із Всеєвропейською схемою формування екологічної мережі та із затвердженою проектною документацією із урахуванням державних, громадських й приватних інтересів, а також визначення перспективних напрямів щодо забезпечення збереження й невиснажливого використання цінних ландшафтів і інших природних комплексів, об'єктів та територій.

Нижче розглянемо переліки територій та об'єктів екологічної мережі України.

Перелік ключових територій екологічної мережі України включає території і об'єкти природно-заповідного фонду, а також водно-болотні угіддя міжнародного значення, й інші території, в межах котрих найбільш цінні збереглися природні комплекси.

Перелік буферних зон екологічної мережі України включає території навколо ключових територій екологічної мережі України, які запобігають негативному впливу різної господарської діяльності на суміжних територіях.

Перелік сполучних територій екологічної мережі України включає території, котрі забезпечують зв'язки між ключовими територіями й цілісність екологічної мережі України.

Перелік відновлюваних територій екологічної мережі України включає території, які являють собою порушені землі, деградовані й малопродуктивні землі і землі, що зазнали впливу негативних процесів і стихійних явищ, й інші території, важливі із точки зору формування просторової цілісності екологічної мережі України.

Включення територій і об'єктів до переліків територій й об'єктів екологічної мережі України не завдає шкоди правам тих, на території чий розташовані вони. Власники й користувачі територій і об'єктів, включених до переліків територій й об'єктів екологічної мережі України,

на себе беруть зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, екологічно-збалансовано-го та раціонального використання їх.

Включення територій й об'єктів до переліків територій і об'єктів екологічної мережі України здійснюється із урахуванням їх значення із точки зору екології, ботаніки, зоології і ландшафтознавства. У першу чергу до таких переліків включають території й об'єкти, які мають загальнодержавне значення із точки зору ландшафтів і біорізноманіття.

Включення територій й об'єктів екологічної мережі України до відповідних переліків здійснюють на підставі рішень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень відповідно до Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі [13], який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1196.

Державний моніторинг екологічної мережі України передбачає здійснення системи спостережень, які спрямовані на оцінку цілісності екологічної мережі України, стану природних комплексів й об'єктів, включених до переліків екологічної мережі України, своєчасне виявлення негативних змін й прогнозування можливого розвитку їх, а також пов'язаних із цим наслідків, розроблення відповідних прогнозів й рекомендацій щодо формування, збереження і використання екологічної мережі України.

Державний моніторинг екологічної мережі України є складовою моніторингу навколишнього природного середовища й здійснюється в порядку, котрий визначається Кабінетом Міністрів України.

Території та об'єкти екологічної мережі України підлягають державному обліку. Такий облік є частиною складовою державного земельного кадастру, частиною державних кадастрів інших природних ресурсів, територій і об'єктів природно-заповідного фонду, державної статистичної звітності та здійснюється в порядку, що визначається законом.

Із метою врахування інтересів громадян і їх об'єднань у формуванні, збереженні й використанні екологічної мережі України місцеві державні адміністрації інформують населення через медіа й письмово відповідні місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування про розроблення схем екологічної мережі України.

Громадян і їх об'єднання залучають до обговорення проектів схем екологічної мережі України та стану їх виконання. Для обговорення відповідних проектів схем екологічної мережі України та стану їх виконання можуть проводитися в установленому порядку громадські слухання.

Контроль за формуванням, збереженням й використанням екологічної мережі України здійснюють органи місцевого самоврядування і органи виконавчої влади в межах їх повноважень, визначених законом. Особи, винні в порушенні законодавства із питань формування, збереження і використання екологічної мережі України, несуть відповідальність згідно чинного законодавства.

Можна погодитися із думкою Р. Гольонко про те, що питання формування екологічної мережі нині вже вийшло за межі державних кордонів і стало одним із напрямів міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля [14, с. 115]. Україна нині бере участь у міжнародному співробітництві із питань формування, збереження й використання Всеєвропейської екологічної мережі, і у створенні транскордонних елементів екологічної мережі.

Отже, забезпечення ефективного функціонування екологічної мережі України, в тому числі і захист довкілля, подолання негативних наслідків заподіяної шкоди довкіллю внаслідок бойових дій, оперативне розмінування деокупованих територій, є важливим елементом для ефективного функціонування системи природних прав людини в Україні, з-поміж яких важливе значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Поняття «правове регулювання екологічної мережі в Україні» можна визначити як систему норм та принципів права, що спрямовані на регулювання суспільних відносин нормами права у сфері формування, збереження і раціонального, невиснажливого використання екологічної мережі в Україні як однієї із основних передумов для забезпечення сталого розвитку України, охорони довкілля, захисту флори та фауни, природоохоронних територій, задоволення екологічних, економічних, соціальних та й інших інтересів окремих громадян, суспільства, територіальних громад та держави.

До елементів екологічної мережі України належать: ключові, сполучні, буферні і відновлювані території.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: порівняльно-правового аналізу законодавства України та країн-членів ЄС про екологічну мережу; реформування законодавства України у сфері довкілля; системи реалізації екологічних прав людини в Україні.

Отже, у даній статті охарактеризовано проблематику правового регулювання екологічної мережі в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 131.

2. Алмаші І.М. Реалізація прав людини в Україні: монографія. Ужгород, Видавничий центр Закарпатського інституту ім. А. Волошина ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2015. 226 с.
3. Рябець К.А. Екологічне право України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
4. Як війна впливає на довкілля України та Європи: Міндовкілля з партнерами презентувало перше інфографічне дослідження. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-viina-vplyvaie-na-dovkillia-ukrainy-ta-ievropy-mindovkillia-z-partneramy-prezentuvalo-pershe-infohrafichne-doslidzhennia> (дата звернення: 19.02.2024).
5. ЕкоЗагроза: Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 21.02.2024).
6. За фактом підриву окупантами Каховської ГЕС розпочато розслідування за статтею «екоцид» – Офіс генпрокура. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/914845.html> (дата звернення: 21.02.2024).
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. За фактом підриву окупантами Каховської ГЕС розпочато розслідування за статтею екоцид. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/12932 (дата звернення: 21.02.2024).
9. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 502.
10. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція) від 02 лютого 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 11.02.2024).
11. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття Ради Європи від 25 жовтня 1995 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_711 (дата звернення: 14.02.2024).
12. Європейська ландшафтна конвенція від 20 жовтня 2000 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/994_154 (дата звернення: 14.02.2024).
13. Порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня

- 2015 р. № 1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
14. Гольонко Р.А. Правове регулювання формування національної екологічної мережі України як складової Загальноєвропейської екомережі. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 113–123.
 15. Белов Д.М., Легеза Є.О. Форми та методи правового регулювання захисту прав споживачів щодо поводження з відходами на державному рівні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2024. С. 55–59.
 16. Пирога І.С., Белов Д.М., Інституціоналізація прав людини на охорону здоров'я у міжнародно-правовому просторі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2023. С. 602–607.
 17. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. *Аналітично-порівняльне право*. № 2. 2022. С. 44–52.